

RASA IN RASIZMI DANES

Etnološki večer o rasizmu, Slovensko etnološko društvo in Slovenski etnografski muzej,

4. oktober 2022

V torek, 4. 10. 2022 je v upravni stavbi Slovenskega etnografskega muzeja potekal Etnološki večer o rasizmu, ki sta ga pripravila Slovensko etnološko društvo in Slovenski etnografski muzej. Tematsko je dogodek sovpadal z lansko številko Glasnika Slovenskega etnološkega društva, ki je bila posvečena razpredanju konceptov rase in rasizmov. O temi so poleg organizatork in moderatork Daše Ličen iz ZRC SAZU ter Tine Palaić iz Slovenskega etnografskega muzeja razpravljali antropolog Bojan Baskar iz Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, sociologinja Sanja Cukut Krilić iz ZRC SAZU, zgodovinarica Vita Zalar iz Podiplomske šole ZRC SAZU ter antropologinja Alenka Janko Spreizer iz Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem. Pogovor je uvedel Bojan Baskar z opozorilom o obstoju in zanemarjenosti raziskovanja protiazijskega oz. bolj specifično protikitajskega rasizma. Ta naj bi bil spregledan zaradi amerikocentričnosti in iz nje izhajajoče osredotočenosti na odnos do temnopoltih oseb. Rasizem si ljudje velikokrat predstavljajo izključno v sklopu modela belopolti – temnopolti, in tako ne prepoznavajo njegovih drugih oblik oz. manifestacij. V okviru debate o aktualnosti pogovora o protikitajskem rasizmu je posebej izpostavil obdobje epidemije koronavirusa, v času katere se je ta okrepljeno celo do te mere, da se je udeležil v fizičnih napadih na osebe z azijskim poreklom ter odklonilnem odnosu do nakupov kitajskega blaga ali obiskov kitajskih restavracij. Baskar je v svoji analizi protikitajskega rasizma opozoril na relativno novejši izvor in kratko zgodovino tega pojava v zahodnem svetu. Njegov začetek je umestil na prehod iz 19. v 20. stoletje, v čas cesarja Viljema II. Nemškega, ki je prvi zasejal in razširil idejo obstoja »rumene nevarnosti«. Navkljub temu, da je protiazijski rasizem v obdobju po 2. svetovni vojni upadel, lahko danes, kot je opozoril Baskar, govorimo o njegovem ponovnem porastu. Njegova trdoživost je najbolj vidna prav v njegovem hitrem vzponu v času politične agresije trumpovskega obdobja v ZDA in že omenjene epidemije koronavirusa. Prisotnost in porast protikitajskega rasizma na Zahodu je med drugim argumentiral tudi s tem, da se Zahod težko sooča s trenutno kitajsko nadvlado v različnih sektorjih in posledično izgubo moči v okviru svoje kolonialne države. Opozoril je tudi na protiruski rasizem, ki je v času ukrajinsko-ruske vojne postal popolnoma legitimen ali pa celo pokazatelj solidarnosti oz. humanitarnosti.

Po Baskarjevem razmišljanju o zakritih oz. zanikanih oblikah rasizma je sledil tematski zasuk k obravnavi strukturnega rasizma. Sanja Cukut Krilić je predstavila režime delovnih migracij v ZDA, Kanadi in Italiji v povezavi z rekrutiranjem delovne sile za potrebe kmetijske industrije. Opozorila je na dejstvo, da programi rekrutiranja sezonskih delavcev v kmetijstvu velikokrat dopuščajo vzpostavljane slabih delovnih in življenjskih pogojev in posledično omogočajo izkoriščanje oz. zlorabo delavk in delavcev. S pomočjo krajše analize primerov iz severnoameriške kmetijske industrije je ponazorila, kako tamkajšnji nacionalni programi, kljub izhodiščni »dobronamernosti«, v praksi velikokrat dopuščajo najrazličnejše zlorabe socialnega statusa migrantk in migrantov ter suženjske vezanosti, posledično pa tudi onemogočajo dostop do sindikalnega organiziranja ali pravne pomoči. Izpostavila je tudi vprašanje svobode v okviru takih nacionalnih migracijskih programov. Opozorila je tudi na rasistično segmentacijo del v okviru kmetijske industrije ZDA. Sam pravni status delavca (npr. državljan, rezident ali pa nedokumentirani priseljenec) namreč narekuje delo, ki ga bo ta opravljal, s tem pa določa tudi kakovost bivanja delavca. Nižji je pravni status delavca, težja so dela, ki jih ta opravlja. Delavec, ki ni državljan ZDA, bo tako praviloma imel slabše zdravstveno stanje in nižji ugled ter manj prave finančne varnosti in odločevalske moči. Te hierarhije se velikokrat opravičuje in s tem normalizira celo z opozarjanjem na domneven fizični ustroj delavcev (npr. nedokumentirani delavec migrant iz Mehike opravlja težja dela, ker ima za to primerno fizično konstitucijo). Opozorila je, da delavci take stvari ponotranjijo in s tem sami sebe postavijo v ranljiv položaj (npr. mislijo, da jim zaradi svoje predestiniranosti ni treba nositi zaščitne opreme). Izpostavila je tudi, da obravnavani primer seveda ni edini, temveč je le eden izmed mnogih manifestacij sistemskega rasizma v Severni Ameriki.

Pogovor se je nato preusmeril k obravnavi položaja romske skupnosti in evropskemu odnosu do nje. Vita Zalar, ki je prva zagrizla v to tematsko polje, je na podlagi osebne anekdote opozorila na evropski protiromski odnos. Ob opiranju na delo zgodovinarke Catherine Baker, ki raziskuje, zakaj je v posocialističnem prostoru koncept rasizma zanemarjen, je poskušala razmišljati, zakaj bi bilo v primeru evropske romske skupnosti smiselno razpravljanje o rasi oziroma rasizmu namesto o etniji. Tako se je približala novemu pogledu na

* Matej Mali, študent dodiplomskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ter Oddelek za umetnostno zgodovino; mm3754@student.uni-lj.si.

problematiko protiromskega rasizma in sugerirala opiranje na konceptualni okvir raziskovanja suženjstva v Združenih državah Amerike in njegove aplikacije na študij institucionalnega protiromskega rasizma habsburške monarhije.

Alenka Janko Spreizer se je posvetila konceptu anticiganizma, ki ga kot izhodišče razmisleka o protiromskem rasizmu definira v svojem prispevku za *Glasnik SED*. Gre za sicer problematičen izraz, za katerim stoji kopica stereotipnih predstav o romski skupnosti in ki se mu vsaj v evropskem prostoru poskušamo izogibati. Rabo izraza je med drugim pojasnila tudi z željo po izrabi same lingvistične šokantnosti izraza. V postopku snovanja termina so sodelovali številni akterji, med drugimi tudi Mednarodna zveza za ohranjanje spomina na holokavst (IHRA), pri kateri Janko Spreizer tudi aktivno sodeluje. Tako kot Vita Zalar je tudi ona opozorila na evropsko izmikanje izrazu »protiromski rasizem«. Za uporabo tega izraza se odločajo v Severni Ameriki, kjer jim je taka retorika bližja, medtem ko del Evrope še vedno raje govori o protiromski diskriminaciji. Naslovila je tudi Baskarjevo razmišljanje na tej okrogli mizi, da pri obravnavi rasizma danes ne govorimo več prvenstveno o barvi kože, kar je na podlagi svojih terenskih izkušenj postavila pod vprašaj. Vedno znova namreč neposredno ugotavlja, da taka retorika vsaj na našem prostoru še ni izkoreninjena.

Vita Zalar je nadaljevala z razmislekom o trdoživosti rasizma v Evropi in opozorila predvsem na kontinuiteto rasizma v znanstvenem diskurzu. Tudi v sodobnih genetskih raziskavah se namreč ohranja nekritično citiranje evgenikov oz. nacističnih znanstvenikov. V okviru politično institucionalnih sfer je po mnenju Zalar težje govoriti o kontinuiteti rasizma, saj se ta v vsaki politični klimi manifestira v lastni, specifični obliki. Medtem ko lahko v pozni Avstro-Ogrski institucionalni protiromski rasizem med drugim prepoznavamo v kriminalizaciji mobilne ekonomije, je manifestacija omenjenega institucionalnega protiromskega rasizma v času nacistične Nemčije zaobjemala deportacijo Romov v koncentracijska taborišča. Današnja manifestacija institucionalnega protiromskega rasizma je, kot je izpostavila, za razliko od slednjih vpeta v »cvetenje« izključujočega neoliberalizma, produkta političnega delovanja 20. stoletja. Bolj kot o neki jasni kontinuiteti lahko tako znotraj te sfere za razliko od znanstvene zares govorimo »le« o trdoživi zakoreninjenosti.

Sogovornice in sogovorniki so razmišljali tudi o možnih protirasističnih strategijah. Kot najbolj učinkovito metodo je Alenka Janko Spreizer izpostavila organizacijo dogodkov, ki vključujejo tudi širšo javnost. Pozdravila je nekatere uspešne projekte angažiranega delovanja na tem področju, kot je sprememba izrazoslovja v SSKJ. O protirasističnem delovanju je razmišljala tudi Sanja Cukut Krilić, ki je opozorila na pomen delovanja na mikro ravneh, npr. v okviru skupnosti sezonskih delavcev, ter na dokaj problematično dejstvo, da so protirasistična dejanja, predvsem v sklopu migracijskega dogajanja, pogosto kriminalizirana.

Sodelujoči na Etnološkem večeru (foto: Zora Slivnik, 4. 10. 2022).

Razvila se je tudi debata o ponovni biologizaciji rase ter povezavi med arheogenetiko in rasizmom, ki so jo popes-trile anekdote o »testih etničnosti« s strani raznoraznih »inštitutov« za analize genetskega materiala. Bojan Baskar je v pogovoru o slednjem opozoril na danes ponovno aktualno razmišljanje o rasni identiteti kot biološko pogojeni. Razmišljal je tudi o rasizaciji zdravil ter o vračanju idej o kulturnih značilnostih kot nečem biološko pogojenem (npr. ideja o primordialni nagnjenosti k agresiji pri arabskih moških). V pogovor se je vpletla tudi Sanja Cukut Krilić z razmišljanjem o gibanju Temnopolta življenja štejejo (*Black Lives Matter*), ki med drugim izpostavlja problematiko zakoreninjenosti rasističnih praks na sistemski ravni. Bolj vidna manifestacija slednjega, ki jo je izpostavila tudi sama govorka, je neenakopravna obravnava temnopoltih oseb znotraj policijskega in sodnega sistema napram belopolti večini. Debatu so sogovornice in sogovorniki zaključili s pogovorom o ameriškem akademskem kolonializmu oz. imperializmu ter z razmislekom o tem, kako ta uokvirja današnjo evropsko samopercepcijo, predvsem v okviru razglabljanja o rasi in rasizmu. Vprašanje ameriškega akademskega kolonializma se je v sklopu večera pojavilo večkrat, vendar se diskusija o problematiki ni zares razvila. Nemara predstavlja ta tematska srž dobro odskočno točko za prihajajoče pogovore.

Etnološki večer, namenjen razpredanju konceptov rase in rasizmov, se je dotaknil številnih tematik – od vprašanja zapostavljenih oz. nepriznanih oblik rasizma do razmišljanja o institucionaliziranem rasizmu v migracijskih, bivanjskih ter gospodarskih politikah nacij. Sodelujoči so razmišljali o terminologiji, ki jo v sklopu obravnave rasiziranih odnosov uporabljata znanstvena in širša javnost, spregovorili pa so tudi o ponovni biologizaciji rase v sklopu najrazličnejših raziskovalnih področij in o metodah za praktično protirasistično delovanje. Dogodek je bil dobro obiskan, kar je najverjetneje posledica dejstva, da je v zadnjih letih zanimanje širše javnosti za to tematiko skokovito naraslo. To je tudi jasen pokazatelj, da bo treba na prihajajočih dogodkih o tej tematiki še spregovoriti ter jo nadaljevati in nadgraditi.